

משפטיזציה

במרכז עולם המסחר עומדת פעולת המכירה. ככל פעולה אחרת, גם פעולה זו, מורכבת מרכיבים קטנים שיחידיו מצטרפים לתמונה השלימה: החפץ עבר מיד ליד והבעלות בו שונתה. עם זאת, רוב העסקאות מורכבות מעט יותר. אפילו קניית קופסת שימורי גזר גמדי במכולת השכונתית כוללת תהליך שלם: בחירה מדוקדקת של המוצר בהתאם למראהו, החברה המייצרת אותו (המותג), גודלו, עיון במחיר, בחינת הכדאיות, השוואת מחירים, היסוס, החלטה ותשלום, במזומן או באשראי.

השאלה מתי בדיוק הפכה קופסת השימורים הקטנה להיות של הקונה היא שאלה מעניינת, האם ברגע שיש הסכמה (הנהון) בין שני הצדדים עברה הקופסה האומללה מיד ליד, ולפי זה, הסדר התשלום הוא רק ביטוי מוחשי של הקניין שכבר התרחש מעצם רצונם של הצדדים להשלים את העסקה? או שמא רגע התשלום בקופה הוא רגע הקניין? ואולי הכנסת הקופסה לשקית? היציאה מן המכולת? ואולי רק לאחר שמתברר שאין מחזירים אותה לחנות לאחר שהובאה הביתה?

שאלת גורלה של הפחית אמנם אינה קריטית ואף איננה טראגית, אבל כשקונה שמצא את דירת חלומותיו, סיכם על מחיר עם המוכר, והלך שמח לביתו על מנת לחתום חוזה וביום המחרת גילה שקונה אחר הוסיף שקלים אחדים למקח וחטף את הדירה מתחת לאפו – הטרגדיה גדולה יותר. בעולם העסקי השאלה מתי בדיוק התרחש הקניין עשויה להוליד טרגדיות אפילו גדולות יותר.

בנקודות הכרעה אלה בין מהו קניין ומה איננו קניין, מתגלה הפער הגדול שישנו בין השיח הבין-אישי, החברתי והמוסרי שנקודת המוצא שלו היא הגינות, לבין השיח המשפטי-חוקתי, החתוך והבלתי מתפשר. בעוד שההגינות קשובה להבנה שנוצרה בין שני בני אדם, מתייחסת להסכמה שבין הצדדים ולמערכת אימון כמערכת מחייבת, הרי שהעולם המשפטי מקובע ומדויק והוא חותך את הדין באופן שלא תמיד הולם את אופן ההתנהלות האנושי. המשפט הוא עיוור לצבעים וחרש לניואנסים.

חז"ל אומרים שלא נחתם דינם של דור המבול אלא על הגזל. אולם, כאשר לטיב הגזל נחלקו חכמים. יש הדורשים שלא מדובר בגזל ממש: "וכך היו אנשי דור המבול עושים היה אחד מהם מוציא קופתו מליאה תורמוסין, בא זה ונוטל פחות משווה פרוטה ובא כל אחד ואחד נוטל פחות משווה פרוטה שלא יהא יכול להוציא ממנו בדין" (בראשית רבה, נח לא).

על פי החוק היבש, אנשי דור המבול לא גזלו בכלל. כל אחד לקח נתח קטנטן משל חבירו. כזה שלא ראו להתחשבן עליו בכלל. "פחות משווה פרוטה". הגזל שגזלו אין בו עילת תביעה. בשפה המשפטית קוראים לזה "זוטי דברים". אך, בפועל, הגזל עומד חסר כל. הוא מעולם לא הסכים שאיש יקח ממרכולתו קמזון. מה שחז"ל מתארים במדרש הוא את המשפטיזציה שנהג בה דור המבול.

לרוב אנו סבורים שמשפטיזציה היא רצון לדייק ולהיות מכוונים לרצון המחוקק. להיות בסדר, לעשות הכל כשורה. מהתיאור של אנשי דור המבול מתברר שדקדקנות משפטית, המוחקת את האפשרות לשפה האנושית הפשוטה אינה בצדקות גדולה. מקור המשפטיזציה הזו הוא כשל מוסרי. הטיפוסים הלוקים בו, יחפשו כל דרך לחמוק ממצלמות האבטחה של החוק, ועל מנת למלא את כל רצונותיהם יתגדרו מאחורי טענות מנוסחות היטב בידי עורך דין. ויכלכלו את מעשיהם הנפשעים בהתאם לפרצות וללקונות שבחוק. אנשים כאלה, יבחרו לנצל את זכויותיהם המשפטיות גם תוך רמיסת האחר.

ההלכה קובעת שהקניין אינו מסתיים בתשלום ובנתינת מעות אלא רק במשיכת החפץ: "נתן לו מעות ולא משך הימנו פירות יכול לחזור בו" (משנה בבא מציעא, ד, ב). חז"ל מודעים לפירצה שנוצרת בעקבות הקביעה השרירותית של ההכרעה שללא משיכה אין קניין. מודעים לכך שיהיה מי שינצל את הפירצה כדי לחמוק מהשלמת עסקה משיקולים אנוכיים. לכן, הוסיפו: "אבל אמרו מי שפרע מאנשי דור המבול ומדור הפלגה הוא

בס"ד, אתר בית מורשה, פרשת נח, תשעג, מיכל טיקוצ'ינסקי

עתיד להפרע ממי שאינו עומד בדבורו" (שם). לעומת אנשי דור המבול שידעו היטב לנצל את החוק לטובתם. ונמנעו מלהתחשב בסיטואציה ובאדם שמולם- בולטת דמותו של נח, שבמקום לעסוק במיניות וסיפוק אישי, עוסק בפריה ורביה. שבמקום לגזול את האחר רואה את צרכיו ולוקח איתו לתיבה נטל כבוד של רכיבי היסוד של עולם שלם תרומתו לעתיד.